

Особливості сокільської діяльності українських організацій у Чехословаччині у міжвоєнні роки

Юрій Тимошенко

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто діяльність українських сокільських організацій міжвоєнного часу у Чехословаччині. З об'єктивних причин ці джерела все ще залишаються поза увагою дослідників. *Мета.* Ознайомити читача з новими архівними матеріалами. *Методи.* Історичний аналіз архівних джерел. *Результати.* Було встановлено, що українські товариства «Сокіл» за межами своєї батьківщини формуються з 1922 р. в новоствореній Чехословацькій Республіці і наступні кілька років проводять в організаційних турботах у різних містах цієї країни, де українці ще не становили організаційної єдності. Роз'єднаність і автономність українських «Соколів» припиняється у 1926 р., коли у Празі проводиться VIII Сокільський Здвиг. У березні 1927 р. представники всіх українських сокільських організацій провели установчий з'їзд, який проголосив створення громадського об'єднання «Союз українських сокільських організацій у Чехословаччині». Фінансова проблема, повернення значної частини українців на батьківщину призвели до того, що в найближчі кілька років діяльність товариства припинилася. Багато українських соколів переїхали до Аргентини, що сприяло появі там українських фізкультурних організацій. Таким чином, у 1928 р. закінчується перший період організаційного існування українських сокільських організацій у ЧСР. Після ліквідації Союзу вся активна діяльність зосереджується у м. Подебради, що на певний час стає таким собі неофіційним центром українського сокільського життя. Військове знищення мирних громадян України в Польщі (так звані «паціфікації») змусило українську еміграцію в Чехословаччині висловити свою позицію щодо цього злочину. 3 грудня 1930 р. «Український Сокіл» у Подебрадах схвалив протест проти польського терору, під яким підписалися українські соколи з Брно, Ржевниці, Шибираму та Праги. Протест було надіслано до Президії Чехословацької Сокільської громади. Поява українських сокільських організацій за межами ЧСР поставила на порядок денний потребу створення Союзу Українського Сокольства за кордоном (СУСЗАК), який з'явився в 1931 р. Президентом було обрано В. Прохода. До середини 1930-х років українська еміграція була дуже політизованою. У попередні роки цього не спостерігалось. Трагізм такої ситуації полягає в тому, що протистояння йде не так по лінії комуністи-націоналісти, скільки в середовищі національно свідомого українства. Після нацистського загарбання Чехословаччини українські сокільські товариства відмовилися від підтримки окупаційної влади і саморозпустилися.
Ключові слова: сокільство, руханка, здвиг, українська еміграція.

Iurii Tymoshenko

PECULIARITIES OF «FALCON» ACTIVITIES OF UKRAINIAN ORGANIZATIONS IN CZECHOSLOVAKIA IN THE INTERWAR YEARS

Abstract. The article examines the activities of Ukrainian falcon organizations during the interwar period in Czechoslovakia. For objective reasons, these sources are still out of researcher's attention. *Objective.* Introduce the reader to new archival materials. *Methods.* Historical analysis of archival sources. *Results.* It was established that the Ukrainian societies «Falcon» outside their homeland have been formed since 1922 in the newly formed Czechoslovak Republic and spent the next few years in organizational worries in different cities of the country, where Ukrainians have not yet formed organizational unity. The disunity and autonomy of the Ukrainian «Falcons» ended in 1926, when the VIII Falcon Shift was held in Prague. In March 1927, representatives of all Ukrainian falcon organizations held a constituent congress, which proclaimed the creation of the public association «Union of Ukrainian Falcon Organizations in Czechoslovakia». The financial problem, the return of a significant part of Ukrainians to their homeland led to the fact that in the next few years the company's activities ceased. Many Ukrainian falcons moved to Argentina, which contributed to the emergence of Ukrainian sports organizations there. Thus, in 1928, the first period of organizational existence of Ukrainian falcon organizations in the Czechoslovak Republic ended. After the liquidation of the Union, all active activity was concentrated in the town of Podybrady, which for some time became a kind of unofficial center of Ukrainian falcon life.

Tymoshenko Iu. Peculiarities of «falcon» activities of ukrainian organizations in Czechoslovakia in the interwar years. Theory and Methods of Physical education and sports. 2020; 3: 101–107
DOI: 10.32652/tmfv.2020.3.101–107

Тимошенко Ю. Особливості сокільської діяльності українських організацій у Чехословаччині у міжвоєнні роки. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2020; 3: 101–107
DOI: 10.32652/tmfv.2020.3.101–107

Вступ. Після розгрому у Першій світовій війні Австро-Угорська імперія розпалася, українці здобули незалежність, але це призвело до військового конфлікту з їх противниками. Внаслідок внутрішніх чвар серед української еліти та зовнішньої ізоляції УНР, визвольні змагання зазнали поразки. Вкотре у нашій історії українські терени розділили поміж чотирьох переможців, ставлення яких до українців було переважно негативним. Це позначилося на всіх сферах життя, зокрема й на функціонуванні сокільського руху.

Серед колекції документів «Український музей у Празі», яку було вивезено радянськими військами із Чехословаччини, вдалося відшукати ряд невідомих раніше листів представників українських сокільських організацій Чехословаччини. У них вони фіксують повсякденне життя товариств, їх клопотання з легалізації своєї діяльності, проблеми міжособистісних стосунків тощо. З об'єктивних причин ці джерела дотепер залишалися поза увагою дослідників історії фізкультурного руху.

На основі нових архівних документів з'явився шанс з'ясувати повсякденне життя українських сокільських товариств у Чехословаччині. Нині випадає можливість подивитися на історичні особливості культивування фізкультурно-гімнастичного руху не очима модерного історика, а сучасника досліджуваних подій.

Дослідження виконано згідно з планом наукової роботи кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України «Спорт як соціокультурний феномен».

Мета дослідження – розширити джерельну базу досліджень історії українського сокільського руху, запровадивши у науковий обіг нові архівні матеріали.

The military extermination of Ukrainian civilians in Poland (so-called «pacifications») forced Ukrainian emigration in Czechoslovakia to express their views on the crime. On December 3, 1930, the Ukrainian Falcon in Podebrady approved a protest against Polish terror, signed by Ukrainian falcons from Brno, Rzewnica, Pszybram and Prague. The protest was sent to the Presidium of the Czechoslovak Falcon Community.

The emergence of Ukrainian falcon organizations outside the Czechoslovak Republic put on the agenda the need to create the Union of Ukrainian Falcon Abroad (SUSZAK), which appeared in 1931. V. Prokhod was elected President. Until the mid-1930s, Ukrainian emigration was highly politicized. This has not been observed in previous years. The tragedy of this situation is that the confrontation is not so much along the lines of communist-nationalists, but among the nationally conscious Ukrainians.

After the Nazi occupation of Czechoslovakia, Ukrainian falcon societies refused to support the occupying power and disbanded.

Keywords: falcon, rukhanka, shift, Ukrainian emigration.

Методи дослідження: історичний аналіз архівних джерел; систематизація та порівняння.

Результати дослідження та їх обговорення. Сокольські організації, що виникають у середовищі української еміграції протягом 1920–1930-х років, ведуть свій початок від 11 лютого 1894 р., коли у Львові постає перше українське гімнастичне (*руханкове*) товариство «Сокіл», яке на початковому етапі мало близько 120 членів. Першим головою товариства було обрано Василя Нагірного.

Питання розширення товариства, популяризації сокольської ідеї в середовищі галицьких українців просувалися досить важко, але після першого виступу українських соколів у Львові у квітні 1901 р. [1, ар. 31] українське громадянство звернуло увагу на цей рух. У 1902 р. у рамках товариства створили жіночий відділ, який очолив Альфред Будзиновський. У цей час створюють перші філії львівського «Сокола» поза межами міста, а сам він перетворюється на керівну структуру – «Сокіл-Батько» (надалі – С.-Б.). Часи найбільшого розквіту українських сокольських організацій припадають на період головування надзвичайно активного й енергійного професора Івана Боберського.

Починаючи з 1908 р., С.-Б. утворив досить потужну організацію з підготовленими кадрами інструкторів руханки та видав значну кількість сокольської літератури. Яскравим унаочненням міцності товариства стали сокольські *здви́ги* (фестивали). Їх у період із 1906 по 1913 р. було проведено понад 20, логічним підсумком яких стане найбільший із них – Другий Краєвий сокольський здви́г у

Львові влітку 1914 р. Відтак, напередодні Першої світової війни С.-Б. нарахував у своєму складі 974 сокольських товариства, а крім того 168 сокольських «Січей». Ці 1142 організації налічували близько 50 тис. членів [1, ар. 32].

Для утворення нових товариств (*зало́ження нових гнізд*) необхідно було отримати дозвіл від центральної влади, яким слугувало затвердження статутів цих організацій. В умовах Австро-Угорської імперії, що проводила відносно помірковану політику до різних її народів («клаптикова імперія»), це заби́рало майже три місяці. Із утворенням після Першої світової війни II Речі Посполитої, що анексувала деякі українські землі, ситуація для українців значно погіршилася. Ця держава проводила чітку антиукраїнську політику, доходючи до відвертого вбивства під час «пацифікацій» протягом 1930-х років. Тому лише в 1926 р. розпочалося затвердження статутів сокольських організацій у Львівському, Тернопільському та Станіславівському (нині – Івано-Франківськ) воєводствах. Проте це не завадило С.-Б. провести у червні 1927 р. перший по війні Краєвий сокольський здви́г, на який прибули дві тисячі учасників [1, ар. 35], і цей рух не обмежувався тільки українськими етнічними теренами.

Українське сокольство за межами своєї батьківщини починає власну історію з 1922 р. у Чехословацькій Республіці (надалі – ЧСР), яка стала новою батьківщиною тисячам українських політичних емігрантів. Наступні кілька років товариство проводить в організаційних турботах у різних містах цієї країни, де українці ще не ста-

новили якоїсь організаційної єдності. Сокольською руханкою займаються як емігранти з Наддніпрянської України, так і галичани, які приїждять на навчання до місцевих та українських (Українська Господарська Академія – далі У.Г.А., Вільний університет тощо) навчальних закладів. Зокрема, 6 вересня 1922 р. група українців (27 чоловіків і 3 жінки) звернулася з проханням до чеського товариства «Сокіл» у м. Подебради із проханням зарахувати їх на пробний шестимісячний термін. Протягом 1923 р. до них приєдналося ще 17 осіб, а в 1924 р. – 53, разом 100 [1, ар. 38]. Не всі вони виявили, на жаль, належну сокольську витривалість – лише 31 після попереднього навчання (*руханкової академії*) 13 грудня 1924 р. склали урочисту присягу (*обітницю*). Після цього українці створили при подебрадському «Соколі» свою тимчасову раду. Протягом 1925 р. свої заяви на вступ до «Сокола» у Подебрадах подали ще 32 українці, з яких дійсними членами стали 16 побратимів.

Такий постійний зріст соколів-українців поставив на порядок денний питання створення окремої української сокольської організації. І це при тому, що понад три роки соколи-українці були членами ще й Українського академічного спортивного клубу в Подебрадах (при Українській Господарській Академії) у так званій «сокольській секції». Відтак, 7 лютого 1926 р. відбулись установчі збори українських соколів, на яких ухвалили заложити руханкове товариство «Український Сокіл» у Подебрадах [1, ар. 38]. Велику організаційну роль у цьому відіграв Михайло Єремійв, тоді як за виховання їх у душі сокольських традицій найбільше переймався Йозеф Тругльак, який був вихованцем Тиршової сокольської жупи. Саме він вивів українське сокольство з вузько спортивного на ідейно національний шлях.

Одночасно у м. Брно за період із 1922 по 1925 р. членами товариства «Сокіл-Брно» і стали 16 українців, які на зборах 4 квітня 1925 р. створили свій гурток, що став неофіційною філією місцевого чеського товариства [1, ар. 39]. Старостою обрали

М. Дарагана, а начальником – гімназійного професора Ілька Калічака. Гурток досить успішно розвивався і навесні 1926 р. мав у своїх лавах 18 осіб, серед яких одна жінка (*сестра*). І. Калічак навіть мав змогу пройти двотижневий курс руханки у Чехословацькій Сокольській Громаді в Празі.

У м. Пршібрам, де знаходилася Вільна гірнична школа, українські студенти, починаючи з 1922 р., вступали до лав місцевого осередку «Сокола». На весні 1924 р. їх було 21, але потім частина з них, закінчивши навчання, повернулася до України і на весну 1926 р. усіх практикуючих українців там залишилося лише сім осіб на чолі з Володимиром Хилецьким [1, ар. 40]. Соколи-українці не створили у цьому місті своєї самостійної сокольської організації.

У Празі українська студіююча молодь почала цікавитися сокольською справою лише навесні 1924 р. 20 квітня десять студентів на чолі М. Бучинським подали прохання про їх прийняття в члени «Сокола-Праги II». «Празький Сокол» прийняв їх і вже 12 червня 1924 р. дозволив створити український сокольський гурток при своєму гнізді [1, ар. 40]. Початково, майже до кінця 1924 р., вони називають себе Український гурток «Сокол» у Празі, а пізніше усталилась назва Українське руханкове товариство «Січ» у Празі. Десь у червні 1924 р. налагодився зв'язок зі старшиною «Повітової Січи» у Львові, але навесні 1925 р. цей гурток припинив своє існування через матеріальну скруту та закінчення навчання студентами, хоча ще в лютому нараховував 15 осіб. Утім у наступному (1926 р.) в тому ж таки «Празькому Соколі» взялися до сокольської праці 10 студенток-українок на чолі з Олександрою Сірополковою [1, ар. 42]. Про діяльність цього гуртка можемо дізнатися з уривка листа сокілки Зої Равич-Маланюкової: «Наша організація постала рік тому (*у 1926 р. – Ю.Т.*) назад. Членом було 10 і вправляли ми окремо під кермовництвом чеської інструкторки. На злеті участі не приймали, бо не були ще дійсними членами Сокола. Після літніх вакацій почали вправляти лише з грудня, бо довго тяглося формальне

прийняття нас знову до Празького Сокола. Тепер записалося 14 жінок і 8 доростенок. Жінки розділилися на дві групи: одна – 4 – вправляються поплудню, друга – 10 – увечері разом із чеським дружеством при Празькій Єдності Сокольській. Всі дістали степендію, себто сокольський стрій і за рік платимо 13 крон.

При Соколі читаються лекції про історію сокілства, організацію його, про етику та про вплив сокілства на здоровля людини. Ці лекції обов'язкові для кожного члена, бо лише прослухавши ці лекції, зробивши іспит та склавши присягу, стає він дійсним членом Сокола. [...] Для кермовництва нашої групи обрали організаційних референтів пані Сірополко Олесандру і Бурачінську Лідію» [2, ар. 155-155 зб].

Така відносна роз'єднаність і автономність українських соколів припиняється у 1926 р., коли у Празі проводиться VIII Сокольський Здвиг. Українці мали намір узяти в ньому участь, тому налагоджують стосунки між своїми гуртками, створюють організаційний комітет і оголошують збір коштів. Через бідність української еміграції (чи, можливо, її пасивність) зібрати необхідної суми не вдалося. Українські соколи змушені були взяти позичку, в якій за них поручився Сенат У.Г.А. Забігаючи наперед, зазначу, що необхідних коштів так і не зібрали, тому Академія через два роки сплатила їх борг у 3115 крон [1, ар. 43].

Навколо проведення цього заходу розгорнулося політичне протистояння. Організаційний комітет не запросив хорватських соколів, проти яких виступили серби. Одночасно запрошення для українців не надіслали до Львова (через інсинуації поляків), а передали українським соколам у ЧСР, у такий спосіб принижуючи статус «С.-Б.» і відштовхуючи його від участі у здвизі. Тому представницькі функції на ньому поклали на українські сокольські організації з ЧСР, ба більше – вони ще й мали представляти там Хорватський Сокольський Союз, про що той їх прохав [2, ар. 8, 23, 40].

Участь українців у здвизі була досить скромною, порівняно з представниками інших націй – 53 соколи (30

з Подебрад, 17 – Брно, 6 – Пршібраму), із них 14 були в сокільських одностроях із прапором, решта в цивільному одязі. Проте і така презентація українства вже була успіхом, зважаючи на протидію польських і російських товариств, посилаючись на відсутність їх державності.

Така українська організаційна демонстрація була стимулом для похвалення роботи у ЧСР. У жовтні 1926 р. при чеському гімнастичному товаристві «Нуслі» в Празі постало українське руханкове товариство «Сокол» як філія «Сокола-Батька» у Львові. На той час у цьому місті вже діяв український гурток (близько 20 осіб) на чолі з Олексою Яблонським. Його управу становили: Омелян Вец – місто голова, Володимир Забавський – секретар, Осип Сивенький – скарбник, Петро Сайкевич – зв'язковий, члени – Василь Трачук і Зенон Охримович. Взимку 1926–1927 рр. регулярно займалися переважно близько 15 соколів, одні з яких утворювали окрему українську секцію з чеським керівником при «Нуслі», а інші займалися по різних чеських відділах [2, ар. 107].

Саме на базі цього гуртка й формується організаційний комітет. 13 березня 1927 р. у Подебрадах відбувся з'їзд представників із Подебрад, Пршібрам, Праги і Брно, на якому вирішили створити **Союз Українських сокільських організацій в Чехословацькій Республіці**, прийняли проєкт статуту та призначили на 31 березня 1927 р. у Празі установчий з'їзд Союзу. На з'їзді головою обрали Осипа Бойдуника, його заступником – Олександром Сірополковою [1, ар. 46].

Проте інституційне оформлення українського сокілства не привело до зростання його кількісно. Навпаки, в наступні роки цей рух завмирає. Як зазначалося вище, українство в ЧСР не було сталим – основну його масу становили студенти, які по закінченні навчання поверталися на батьківщину. Так, у Пршібрамі й до того було лише сім соколів, а коли й вони закінчили студії, то гніздо завмерло. Суттєво зменшилася кількість українців у Брно, допоки 1 квітня 1929 р. і воно не ліквідувалося [2, ар. 148].

Восени 1927 р. Празький сокіл ще нараховував у своїх рядах 44 побратими (із них 16 дівчат), але потім кількість їх почала зменшуватись. У січні 1928 р. їх залишилося лише 23, а регулярно займалися вправами менше половини.

Разом із завершенням сокільського життя в Празі почала завмирати й діяльність усього Союзу Українських Сокільських організацій у ЧСР. Ще в жовтні 1927 р. голова Союзу О. Бойдунник з огляду на стан здоров'я та брак часу передав свої обов'язки заступниці О. Сірополковій. У грудні того самого року обов'язки голови перебрав Йосип Шкеда, а на секретаря був коптований Ярослав Благітка. У серпні 1928 р. Я. Благітка залишився сам після виїзду Й. Шкеди в Аргентину (де він організує сокільські товариства з тамтешніх українців). Із усіх сокільських організацій, що входили до Союзу, залишився лише «Сокіл» у м. Подебради, якому й були передані справи та архів Союзу [1, ар. 49]. Там із початком 1927/28 навчального року ряди «Українського Сокола» поповнилися молодими членами – вихідцями з Волині й Галичини, які приїхали на навчання до У.Г.А.

Таким чином, у 1928 р. закінчується перший період організаційного існування Українських сокільських організацій у ЧСР. Після ліквідації Союзу вся активна діяльність зосереджується у м. Подебради, яке на певний час стає таким собі неофіційним центром українського сокільського життя.

Важливу роль у збереженні українських сокільських традицій у ЧСР в ті роки й, зокрема, розвитку подебрадського гнізда, відіграв Федір Мороз, якого було обрано на старосту товариства в 1928 р., котрий працював у його лавах від початку заснування. Він віддавав роботі в товаристві майже весь вільний час, навіть тоді, коли влітку 1929 р. по закінченні студій був безробітним і не мав жодних засобів до життя. Проте перебороти зовнішні чинники не міг і він. На 1930 р. прийом нових студентів до У.Г.А. було заборонено, а старі члени по закінченні студій розїхалися. На початку 1930 р. чисельність подебрадського гнізда

зменшилася до мінімуму – 18 осіб, та й ті суттєво зменшили свої заняття через велике академічне навантаження, оскільки закінчували навчання. Змушений був виїхати і Ф. Мороз, замість якого на старосту обрали інженера Василя Проходу. Він продовжив роботу з тими, хто залишився, і пробував залучити нових із емігрантів [1, ар. 50].

До визначних подій у житті «Українського Сокола» в Подебрадах треба віднести святкову академію 10 лютого 1929 р. з нагоди 35-ліття «Сокола-Батька», на якій було зачитано доповіді, присвячені життю й діяльності українського сокільства на батьківщині. Також участь 13 українців у великому здвизі чеського «Сокола» в Празі 4–6 липня 1929 р., в якому взяли участь і представники інших слов'янських народів та болгарські «юнаки». Матеріальну підтримку на участь українських соколів у цьому заході надали наукові та громадські організації в ЧСР – ними було надіслано 1700 крон, із яких 1000 крон виділив Сенат У.Г.А. Ще 900 крон надійшли від приватних осіб й організацій із Галичини [1, ар. 51, 52].

21 червня 1931 р. «Український Сокіл» став учасником краєвого здвигу чеського «Сокола» в Пардубіцах. Було на цьому здвизі 12 побратимів із Подебрад, по одному з Градця-Кральове й Ржевиць. Особливо радісно привітала своїх соколів українська колонія в Пардубіцах, яку створили, переважно, колишні воїни Української Галицької Армії. Наслідком цього виступу стане організація в місті українського сокільського гнізда.

Загалом протягом своєї шестирічної діяльності «Український Сокіл» узяв участь у 35 повітових та окружних здвигах і руханкових академіях, як у межах Тиршової сокільської округи, так і поза нею. Після поразки українських визвольних змагань, в умовах окупації українських земель кількома державами, такі презентації українських соколів підживлювали державницький рух, презентували українську ідею в середовищі, як мінімум, слов'янських народів Європи. Але навіть у такому вигляді українство зустрічало постійний спротив із

боку польських та російських кіл, які усіяло намагалися обмежувати його участь у всесокільських заходах.

Із початком 1930-х років найбільш дієвим залишалося гніздо у Подебрадах. Навесні 1931 р. при ньому навіть утворився молодий сокільський *доріст* (школярі від 6 до 12 років), що брав участь у повітовому здвизі. При цьому мушу зауважити, що нав'язуючи нові тісніші зв'язки з чеським «Соколом», українці весь час пам'ятали про своє сокільство на батьківщині й підтримували з ним безперервний зв'язок шляхом постійного листування з «С.-Б.» у Львові.

15 лютого 1931 р. у Подебрадах соколи відсвяткували п'ятиліття своєї активної діяльності (фактично річниця припадала на 7 лютого), що знайшло відображення у брошурі «Український Сокіл» [1, ар. 53]. Хоча товариство постійного складу не мало (та й не могло мати, бо побратими, пробувши 4-5 років у Подебрадах, змушені були виїздити), праця в ньому ніколи не припинялася. За весь час у ньому було 122 дійсних члени [1, ар. 54].

Як зазначає один із тодішніх сокільських керівників В. Прохода, «... хоч організована чинність українських соколів в інших містах ЧСР (поза Подебрадом) занепала, але огник там все ж таки жеврів... Українських соколів розкиданих одиницями по цілій Чехословаччині є багато, але їх якось не помітно. Вони тратяться в чеському сокільському морі. [...] Маючи сили ми їх не можемо як слід використати в організований спосіб. А назовні витворюється таке враження, що українці взагалі не здібні до одностороннього організованого вияву своєї волі. Коли до цього додати ще активну агітацію проти нас наших «приятелів», стає зрозумілим, чому витворилася про нас опінія не на нашу користь. Дехто боїться організації, щоб до неї не залізла «політика», а з нею й колотнеча. Але тій організації, в якій як слід розуміють основні засади сокільської ідеї, боятися «політики» (демагогів) не треба. Прикладом для цього може бути «Український Сокіл» в Подебрадах, де ніколи не було яких небудь «політичних» непорозумінь.» [1, ар. 55].

Військове винищення мирних українських громадян у Польщі (так звані «пацифікації») змусили українську еміграцію в ЧСР висловити свою позицію щодо цього злочину. 3 грудня 1930 р. «Український Сокіл» в Подебрадах ухвалив протест проти польського терору, під яким підписалися українці з Брно, Ржевниці, Пршібраму та Праги. Протест надіслали до Президії Чехословацької Сокільської Громади, але відповідь на нього так і не надійшла. Проте, збір підписів змусив українське сокільство повернутися до ідеї створення єдиної організації. Нагодилася й нова молодь, яка після тих «пацифікацій» почала приїждати до ЧСР на навчання. За кілька років схожі протестні акції у містах Брно, Ліберця, Мімоні, Лазнях Бєлградських та інших містах, українська еміграція проводитиме з приводу голоду в підрадянській Україні [3, ар. 41, 41 зв, 43 зв, 57-60].

Восени 1930 р. до м. Брно приїхали близько 40 студентів, більша частина яких вступила до чеського «Сокола Брно I», де ними опікувалися професор І. Калічак та Іван Гордіюк. Для занять їх розділили на дві дружини (družstva) [4, ар. 69-69 зв]. У наступному році їх кількість не тільки не зменшилася, але навіть зросла. На загальних зборах українських соколів 4 грудня 1931 р. було вирішено створити товариство «Український Сокіл» у Брно, яке стало неформальною філією чеського «Сокола Брно I». Початково до його лав записалися 38 осіб. Старостою обрали Мирослава Пагугу (оскільки І. Калічак виїхав з міста), а начальником – Б. Турка. У квітні 1932 р. замість вибувшого М. Пагуги старостою обрали Є. Городиського [1, ар. 58].

Поза цим, 20 січня 1931 р. у м. Ржевниці, де існувала українська гімназія, з ініціативи побратима Михайла Сороки відроджується сокільське гніздо, членами якого стали близько 20 гімназистів. Зі старших соколів у ньому працював доктор Антін Яковенко, якого й обрали старостою. До середини 1932 р. воно існувало неформально, допоки Педагогічна Рада гімназії його не санкціонувала [5, ар. 51-51 зв]. Оскільки більшість із

них були гімназистами і не мали самостійного матеріального забезпечення, розвиток цього гуртка йшов повільно.

Активно взявся до об'єднання українців у Празі енергійний інженер Ярослав Білінський, який склав сокільську обітницю ще в 1923 р. у Пршібрамі. Довго домагався він, поки не вдалось йому 17 грудня 1931 р. зібрати перших вісім соколів, які й вирішили заложити в Празі товариство «Український Сокіл». Осередком своїм вони вибрали «Сокіл» в Нуслях. Ті ж побратими, які далеко мешкали від нього, могли бути членами інших гнізд і там займатися. В січні 1932 р. «Український Сокіл» успішно розпочав свою роботу й за три місяці мав у своєму складі майже 30 осіб [1, ар. 61].

Варто згадати і про невелике гніздо «Українського Сокола» в м. Пардубиці в кількості вісім соколів, на чолі з інженером Юр. Синявським. Утворився цей гурток восени 1931 р., як наслідок заїзду на пардубицький здвиг українських соколів із Подебрад.

На противагу цьому, всі спроби інженера П. Петренка створити сокільський гурток у містечку Градец Кралове залишилися безуспішними, не дивлячись на те що там українська колонія була значно більшою, ніж в Пардубицях. На жаль, пасивність буде прикметною рисою української еміграції не лише в ЧСР.

Окрім ЧСР, українські сокільські товариства існували і в інших країнах. Зокрема, досить чисельним був «Український Сокіл» в Аргентині. В Буенос-Айресі 26 квітня 1931 р. відбулися установчі збори товариства «Сокіл», які обрали старостою Максима Заболотного, а начальником інженера Йосипа Шкеду, колишнього начальника «Українського Сокола» в Подебрадах. Сокільська ідея зацікавила українців і незабаром, не дивлячись на економічну кризу й матеріальну скруту, в Аргентині утворилися дві філії цього товариства – в містах Ля Фальда та Кордоба, які разом із гуртком у Буенос-Айресі нараховували в своїх рядах 81 члена, в тому числі п'ять сестер [6, ар. 2].

В інших країнах українські сокільські товариства не були такими чи-

сельними. Цікавого висновку доходить Василь Прохода: «На жаль в Європі, крім Чехословаччини, українська еміграція не може похвалитися своїми успіхами на полі сокільської чинності. В цьому відношенні ми значно відстали від росіян, що мають досить сильні сокільські гнізда на Балканах та в Франції. Правда, справжніх великоросів там майже нема, бо всі вони зайняті «соціалістичним будівництвом» в царстві кривавої червоної диктатури. Переважну силу російських сокільських рядів за кордоном творять донські й кубанські козаки та «осознавшие себя русскими» малоросійські й деякі галицькі та буковинські українці. (Підкреслено мною. – Ю.Т.). Та все таки в сучасний мент є то сила не особливо прихильна до Українського сокола, хоч на основі сокільської ідеології у нас мають бути братерські взаємовідношення» [1, ар. 64].

Навесні 1931 р. були спроби створити українське сокільське гніздо у Великому Бечкереку в Югославії. Гурток нараховував близько 25 осіб під орудою Мельничука. Оскільки їм запропонували заложити його як «Руско гнездо», але в жодному разі не українське, вони відмовилися. Та це не завадило їм взяти участь у здвизі Банатської сокільської округи, де вони виступали як «Українсько-Кубанський сокільський хор» [6, ар. 3].

Поява українських сокільських організацій за межами ЧСР поставила на порядок денний потребу створення Союзу Українського Сокільства за кордоном (надалі – СУСЗАК). 26 грудня 1931 р. у м. Подебради пройшов ініціативний з'їзд представників від українських сокільських товариств та гуртків у Буенос-Айресі, В. Бечкереку, Ржевницях, Празі, Пардубицях, Брно. На ньому прийняли статут Союзу й обрали тимчасову Управу, до якої увійшли по одному представнику від усіх названих організацій. Президію управи склали: голова – інженер Василь Прохода, начальник – Ярослав Благітка та справник – Семен Черняхівський, які подали статут Союзу на затвердження Краєвого (Земельного) уряду в Празі [1, ар. 67]. Тут таки було вирішено порозумітися з «Соколом-Батьком» і з його морального до-

зволу та підтримки взяти участь у ІХ Всесокольському здвизі в Празі, що планувався на період із 12 червня по 6 липня 1932 р.

Про участь українців у здвизі дізнаємося з відозви СУСЗАК, уривок з якої наводиться далі: «6 липня ц.р. закінчився в Празі величавий ІХ Всесокольський Здвиг. [...] Не забракло там і синів та дочок Української Нації. 69 соколів і 18 сокілок в українських сокольських одностроях (сокілки в народніх кроях) під двома українськими сокольськими прапорами творили бодай невелику, але здорову тілом і сильну духом групу. Своїми синіми сорочками на тлі переважно червоного сокольського моря, українські соколи звертали на себе загальну увагу та зацікавлення до змагань українців до вільного розвитку свого народу.

Упорядженням українського відділу на Всесокольській Виставі з сокольськими й з народного мистецтва експонатами, що була відкрита 18 червня й продовжується до 10 липня ц.р. спільними з чехословацькими вправами вільноруч і змаганнями на знаряддях 3, 4 і 5 липня (один з українських змагунів одержав лавровий вінок), самостійним виступом з українськими народними танцями й піснями 4 і 5 липня, участю у величавому поході 6 липня з гостями соколами не членами Союзу Славянського Сокольства (американцями, болгарами й лужицькими сербами), що продовжувався більше 4 годин, в якому взяло участь 63972 соколів і сокілок...» [7, ар. 17-17 зв]. У такий спосіб українство зуміло представити себе на святі європейського слов'янства.

Протягом року вдалося завершити всі організаційні заходи і скликати 30 жовтня 1932 р. І з'їзд Союзу Українського Сокольства за кордоном. Як впливає зі звіту голови організаційного комітету, окрім згаданих вище гнізд, запрошували до співпраці гетьманські «Січі» в США, «Робітничі Січі» генерала В. Петріва та Сокольські Січі в Софії, але до єдності так і не дійшло [6, ар. 30].

У ці роки важливу роль у житті українського сокольства відіграє Іван Боберський, якого в грудні 1933 р. на

ІІ З'їзді СУСЗАК обрали почесним головою. Детально на його діяльності зупинятися не буду – це стане предметом окремого дослідження – натомість зазначу лише, що І. Боберський був одним із небагатьох тодішніх теоретиків фізичного виховання, яке мало би, за ним, основною метою – підготовку української молоді до боротьби за незалежність свого краю. В його роботах «українська руханка» розуміється ширше, ніж «сокольство», він виходить за межі суто гімнастичних вправ і бачить у ній широкий фізкультурний рух українства, через що зустрів опозицію з боку деяких лідерів українського сокола.

На середину 1930-х років українська еміграція дуже політизується. Джерела СУСЗАК фіксують напруження, що панує не лише між різними організаціями, людьми, але й усередині самого сокольства. В попередні роки цього не було, або ж воно не було таким явним як вказаний час. Прикрий і трагізм такої ситуації полягає в тому, що протистояння йде не так по лінії комуністи-націоналісти, скільки в середовищі національно свідомого українства. Про це пишуть і з Аргентини і з Чехословаччини [8, ар. 18, 47, 53-54], але цими країнами не обмежується. За таких обставин, на час проведення свого ІІІ З'їзду (грудень 1934 р.) СУСЗАК об'єднав дев'ять гнізд, в яких перебувало 460 соколів (у ЧСР: гнізд – п'ять, членів – 340; в Аргентині: гнізд – три, членів – 104; у Хіні: гніздо – одне, членів – 16) [8, ар. 56].

Саме у цьому році СУСЗАК починає випуск свого друкованого органу – часопису «Український Сокол». На порядку денному стояло відкриття гуртків у ряді інших країн, проте передвоєнне напруження, що вже витало у повітрі, стало цьому на заваді. Вдалося відкрити лише одне нове гніздо у м. Ліберець (перші загальні збори провели 17 лютого 1935 р.), управу якого становили: голова – Хотинський Кость, заступник – Греськів Василь, справник – Ганкевич Остап, скарбник – Терлецький Василь. Початково записано в гурток близько 20 осіб, вдалося навіть знайти меценатів, які оплачували оренду спортив-

ного залу для занять. З часом первинний ентузіазм вивітрився, більшість соколів припинили заняття, що відохотило і меценатів [9, ар. 16].

Відтак, на грудень 1935 р. СУСЗАК об'єднав сім гнізд: чотири в ЧСР і три – в Аргентині. Припинили діяльність гнізда у містах Брно та Шанхаї. Найактивнішими залишалися празьке та пардубицьке гнізда, де проводили регулярні заняття чоловічі та жіночі групи. 5–7 червня 1935 р. 14 соколів празького гнізда взяли участь в сокольському здвизі в Таборі, «...засвідчивши ще раз чеському громадянству живучість сокольської ідеї серед українського народу» [10, ар. 1–2]. Чисельним (понад 40 осіб) було гніздо в Ржевничах [9, ар. 15]. Переважно в такому складі СУСЗАК дожив до свого зникнення.

Після окупації нацистами Чехословаччини, влітку 1939 р. нова влада запропонувала українцям влитися до якоїсь націоналістичної організації, що було неприйнятно для них. Відтак було прийнято рішення саморозпуститися. Весь архів українського сокольства було передано Музею вільної боротьби у Празі [11, ар. 21, 23 зв], звідки він після Другої світової війни потрапив до Києва.

Висновки. Після поразки української революції 1917–1921 рр. і розчленування України між кількома ворожими їй державами, українське сокольство поза її межами намагалося майже двадцять років нести державницьку ідею, готувати українську молодь до боротьби за відновлення своєї країни.

Перспективи подальших досліджень передбачають розширити джерельну базу наукового вивчення історії українського сокольського руху поза межами батьківщини, ввівши до наукового обігу нові архівні документи. Повніше розкрити зв'язки між фізкультурниками на окупованих територіях, зокрема, між соколами Чехословаччини та Галичини; вплив політичних рухів і партій на руханкові товариства.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (надалі – ЦДАГОУ) – Фонд.269.Опис.1.Справа.1025. – 138 аркушів.
2. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1010. – 161 аркуш.
3. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 274. – 60 аркушів.
4. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1011. – 113 аркушів.
5. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1013. – 190 аркушів.
6. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1005. – 72 аркуші.
7. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1002. – 35 аркушів.
8. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1020. – 87 аркушів.
9. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1006. – 116 аркушів.
10. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1032. – 42 аркуші.
11. ЦДАГОУ – Ф.269.Оп.1.Спр. 1007. – 28 аркушів.

LITERATURE

1. Central State Archive of Public Associations of Ukraine (hereinafter – CSAPAU) – Fund.269. Description.1.Case.1025. – 138 sheets.
2. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1010. – 161 sheets.
3. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 274. – 60 sheets.
4. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1011. – 113 sheets.
5. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1013. – 190 sheets.

6. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1005. – 72 sheets.
7. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1002. – 35 sheets.
8. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1020. – 87 sheets.
9. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1006. – 116 sheets.
10. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1032. – 42 sheets.
11. CSAPAU – F.269.Des.1.Case 1007. – 28 sheets.

Надійшла 20.05.2020

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Тимошенко Юрій Олександрович Tymoshenko-history@ukr.net, <https://orcid.org/iD/0000-0001-7968-2371>

Національний університет фізичного виховання і спорту України,
03150, Київ, вул. Фізкультури, 1

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tymoshenko Yuriy Tymoshenko-history@ukr.net, <https://orcid.org/iD/0000-0001-7968-2371>

National University of Ukraine on Physical Education and Sport,
03150, Kyiv, Fizkul'tury str., 1.